द्वितीयः भागः

२. सर्वे भवन्तु सुखिनः

चित्रं पश्यन्तु, विचिन्त्य, वदन्तु

प्रश्नाः

१. चित्रे के के सन्ति ?

२. चित्रे मनुष्यः कथं गच्छति ?

३. चित्रे जन्तवः किं कुर्वन्ति?

उद्देश्यम् - छात्रेषु जन्तूनां विषये दयागुणसंवर्धनम् । बुद्धिशक्तेः सत्कार्यकरणे उपयोगः ।

छात्रेभ्यः सूचनाः -

१. पाठं पठन्तु । अनवगतानां पदानां वाक्यानां च अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु ।

२. अनवगतानि पदानि अधिकृत्य मित्रैः सह चर्चां कुर्वन्तु ।

३. अनवगतपदानाम् अर्थान् पदकोशस्य साहाय्येन अवगच्छन्तु ।

SCERT TELANGANA

एकस्मिन् समये देवः सर्वानपि प्राणिनः द्रष्टुं तेषां समस्याः ज्ञातुं च इष्टवान् । अतः सः सभाम् एकां संयोज्य तत्र सर्वानपि जन्तून् मानवं च आगन्तुम् आदिष्टवान् ।

(शुकः पिकश्च गीतं गायतः, मयूरः नाट्यं करोति, गर्दभः अश्वश्च इतस्ततः धावनं कुरुतः, गजः गाम्भीर्येण पश्यति, हरिणाः परस्परं भाषमाणाः च सन्ति। सिंहः गर्जति ।)

(तदा द्वारपालकः उद्घोषयति - 'देवदेवः, सर्वेश्वरः, जगदीश्वरः, सृष्टिकर्ता, लयकर्ता सर्वव्यापी परमेश्वरः आगच्छन्नस्ति।' इति)

'देवदेव वर्धतां वर्धताम् अभिवर्धताम्' इति सर्वे वदन्ति ।

(देवः मानवेन सह सभां प्रविशति, सर्वे उत्थाय देवं नमस्कुर्वन्ति । देवः आशीर्वादं कृत्वा उपविशति। मानवः तस्य पार्श्वे उपविशति ।)

देवः - सर्वे कुशलिनः खलु ! मृगराज ! भवान् वदतु !

मृगराजः (सिंहः) - स्वामिन् ! भवतः परिपालने वयं सर्वे कुशलिनः । काले काले आहारं प्राप्नुमः । सुखेन जीवनं कुर्मः । किन्तु........

देवः - किन्तु.... किम् ?

गजः - महाराज ! वयं सुखेन जीवनं कुर्मः । किन्तु एषः मानवः एव अस्मान् बहुधा पीडयति । तस्य सामर्थ्यं किमस्ति ? किमर्थं भवानपि तस्मै प्राधान्यं ददाति?

अश्वः - किमर्थं भवता तस्य कृते आसनं कल्पितम् ? अस्माकं कृते आसनं किमर्थं नास्ति ?

देवः - भवतां प्रश्नम् अवगतवान् । एतस्मिन् विषये मानवमेव पृच्छन्तु । स एव वदति ।

शुकः - भोः मानव ! मम वाणी यथा मधुरा अस्ति तथा भवतः वाणी अस्ति वा ?

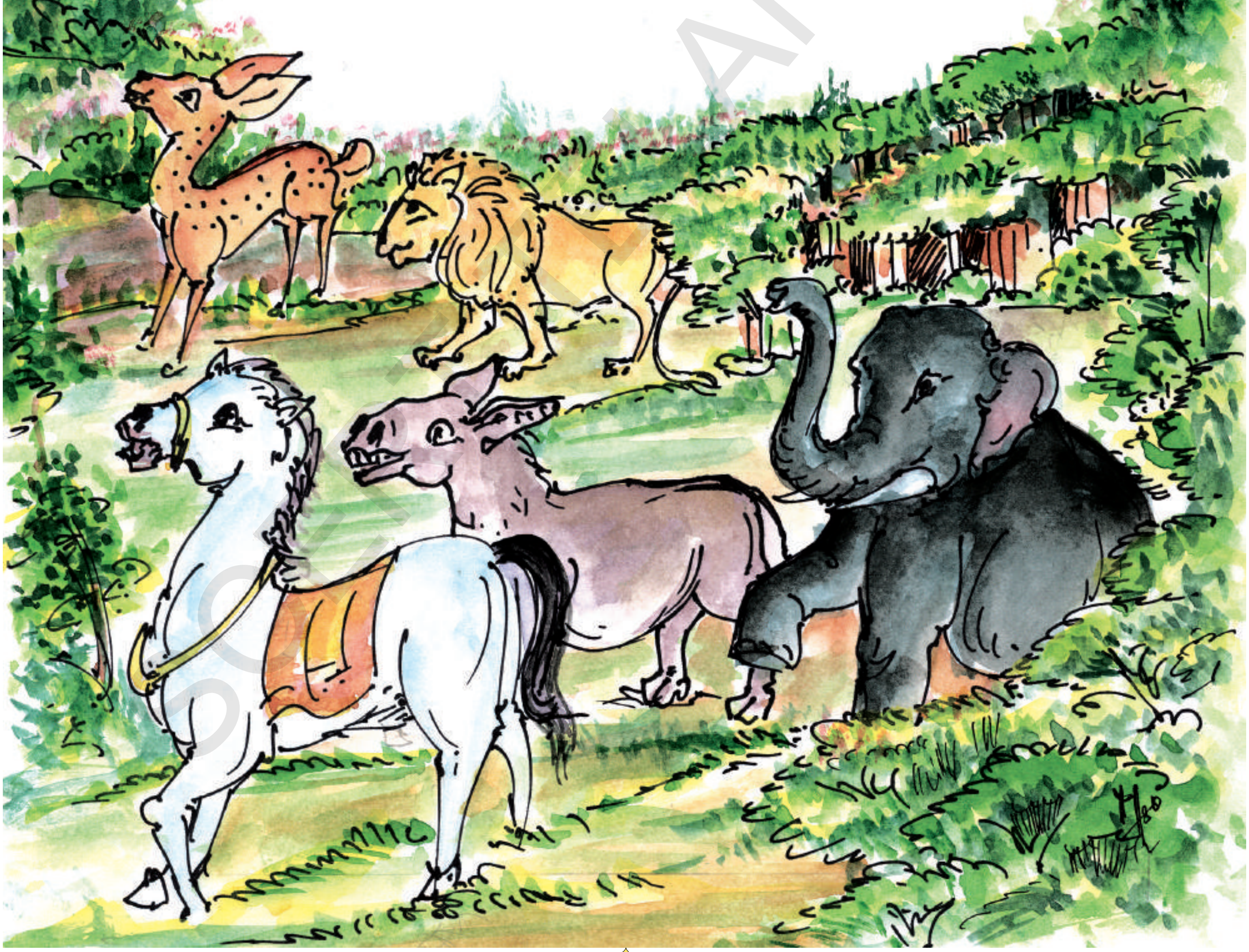

मानवः - सर्वथा नास्ति ।

पिकः - अहं यथा पञ्चमस्वरेण मधुरतया गायामि तथा भवान् गातुं शक्नोति किम् ?

मानवः - न शक्नोमि ।

हरिणः - मम शरीरं पश्यतु । बहु सुन्दरम् अस्ति । एतादृशं सौन्दर्यं भवतः अस्ति किम्?

गर्दभः - भोः ! अहं यथा परिश्रमं करोमि तथा भवान् परिश्रमं कर्तुं शक्नोति वा ?

मानवः - भोः गर्दभवर्य ! भवतः परिश्रमशक्तिः अपि मयि नास्ति । भवतः मूर्खत्वम् अपि मम नास्ति ।

मयूरः - मम नाट्यं दृष्ट्वा सर्वे सन्तुष्टाः भवन्ति । एतादृशं नाट्यकौशलं भवतः अस्ति किम् ?

मानवः - भोः मयूर ! भवतः नर्तनं बहु सुन्दरम् । मम तु एतादृशनर्तनकौशलं नास्ति ।

गजः - भो अल्पमानव ! मम शरीरं पश्यतु । मम बलं पश्यतु । अहम् उन्नतान् वृक्षानपि पातयितुं शक्नोमि ।

मानवः - गजराज! नमोऽस्तु ते ! भवतः बलं लोके कस्यापि नास्ति । अल्पस्य मम कथं स्यात्?

अश्वः - (हेषां कृत्वा) भोः ! मम वेगः अत्र कस्यापि अस्ति वा ? भोः मानव ! भवानपि माम् अधिरुह्य एव प्रयाणं करोतीति स्मरतु । भवतः अपेक्षया अहमेव श्रेष्ठः ।

देवः - भोः मृगराज ! भवतः अभिप्रायं वदतु ?

सिंहः - देव ! वक्तुं किमस्ति? अस्मासु विद्यमानेषु गुणेषु एकः अपि गुणः अस्य मानवस्य नास्ति । एतत् सत्यं स्वयं मानवः एव अङ्गीकृतवान् । अतः एषः मानवः उन्नतस्थाने उपवेष्टुम् अनर्हः ।

मानवः - भो मृगराज ! भवता उक्तं सत्यमेव । भवत्सु इव सामर्थ्यं मयि नास्ति । किन्तु मम बुद्धिशक्तिः अस्ति । तेनाहं सर्वानपि स्ववशे स्थापयामि । सर्वं साधयाम्यपि ।

देवः - इदानीं ज्ञातं खलु ! मानवः बुद्धिशक्त्या सर्वेषामपेक्षया श्रेष्ठः । अतः मम पार्श्वे उपविष्टवान् ।

गजः - सत्यं वयमङ्गीकुर्मः । किन्तु एषः स्वबुद्धिशक्त्या भूलोकं नरकं कुर्वन्नस्ति । अस्मान् सर्वानपि पीडयन् अस्ति ।

हरिणः - देव ! तस्मै कृपया सद्बुद्धिं ददातु । तेन वयं सर्वे सुखेन जीवितुं शक्नुमः ।

देवः - अस्तु । तथास्तु । मानवस्य बुद्धिं सन्मार्गे प्रवर्तयिष्यामि ।

मानवः- ''सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चित् दुःखभाग्भवेत् ।।''

।। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ।।

एतानि कुर्वन्तु

I. श्रुण्वन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

१. एतस्य पाठस्य 'सर्वे भवन्तु सुखिनः' इति शीर्षिका समीचीना वा ? कथम्?

२. अश्वः मानवस्य प्रयाणसाधनं भवति खलु ! तथैव के के पशवः मानवस्य प्रयाणसाधनानि भवन्ति ?

३. के के पशवः कुत्र कुत्र वसन्तीति कथयन्तु ।

४. केचन पशवः साधवः, केचन क्रूरमृगाः भवन्तीति विषयं कथम् अवगन्तुं शक्नुमः ?

५. विहङ्गानां पशूनां च नाशं निरोद्धुं भवन्तः किं किं कर्तुम् इच्छन्ति ?

६. पाठं धारालतया पठन्तु, कथां स्ववाक्यैः वदन्तु ।

II. पठन्तु, अवगच्छन्तु, व्यक्तीकुर्वन्तु

१. पाठं पठित्वा पोष्यपशूनां नामानि लिखन्तु ।

२. पाठगतानां क्रूरमृगाणां नामानि वदन्तु लिखन्तु च ।

SCERT TELANGANA

३. **अधः वाक्यानि सन्ति । पठन्तु, पाठगतानां वाक्यानाम् अनुसारं पदानां क्रमं परिवर्त्य पुनः लिखन्तु ।**

अ. जीवनं कुर्मः वयं सुखेन ।

आ. पातयितुं वृक्षानपि शक्नोमि उन्नतान् ।

इ. अपेक्षया सर्वेषां श्रेष्ठः बुद्धिशक्त्या मानवः ।

ई. पश्यन्तु भद्राणि सर्वे ।

४. **अधः दत्ते परिच्छेदे दत्तानां चित्राणां स्थाने तेषां नामानि लिखित्वा पठन्तु ।**

बृन्दावनी पाठशालातः आगच्छन्ती वृक्षं पश्यति । वृक्षस्य शाखायां उपविष्टवान्। वृक्षस्य अधः विश्रान्तिं स्वीकरोति । मार्गे आगच्छति । गृहस्य पुरतः अस्ति। भित्तौ म्याव् म्याव् वदति ।

III. स्वीयरचना

१. **पाठम् अवगतवान् खलु ! भवतः कक्ष्यायां कः श्रेष्ठः किमर्थम् इति दशवाक्यैः लिखतु ?**

२. **देवस्य स्थाने भवान् भवति चेत् किं वदति ?**

३. **पाठे जन्तवः देवं प्रति स्वबाधाः उक्तवन्तः खलु ! तेषां बाधानिवारणाय भवान् कान् उपायान् वदति ?**

४. **पाठस्य विषये स्वाभिप्रायं लिखन्तु ।**

SCERT TELANGANA

IV. पदजालाभिवृद्धिः

१. प्राणिनः कार्यं ज्ञात्वा योजयन्तु । ततः वाक्यरूपेण लिखन्तु ।

क	ख
	भारं वहति ।
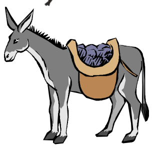	मधुरं वदति ।
	सुन्दरं नृत्यति ।
	वेगेन धावति ।
	पञ्चमस्वरे कूजति ।

२. मञ्जूषातः पदानि स्वीकृत्य वाक्यनिर्माणं कुर्वन्तु ।

सिंहः, पिकः शुनकः, बिडालः मयूरः, काकः, गौः, वानरः, अश्वः	गर्जनम्, पञ्चमस्वरः, भषणम्, म्याव् म्याव्, केकारावम्, काव् काव्, अम्बा, किच् किच्, हेषारवम्

३. अस्मिन् पाठे '!' इति चिह्नयुतानि पदानि सन्ति । अर्थानुसारं तानि अन्विष्य अत्र लिखन्तु ।

अ. కదా! –
आ. ఓ స్వామీ! –
इ. ఓ నరుడా! –
ई. ఓ సింహరాజా! –
उ. మహారాజా ! –

SCERT TELANGANA

४. एतानि वाक्यानि पाठे कः वदति, कं प्रति वदतीति लिखन्तु ।

वाक्यम्	कः वदति ?	कं प्रति वदति ?
उदा - देव ! तस्मै कृपया सद्बुद्धिं ददातु । तेन वयं सर्वे सुखेन जीवितुं शक्नुमः।	हरिणः	देवम्
अ. सर्वे कुशलिनः खलु ! मृगराज ! भवान् वदतु ।	....	....
आ. महाराज! वयं सुखेन जीवनं कुर्मः ।	....	....
इ. किमर्थं तस्य कृते उन्नतासनं कल्पितम्?	....	....
ई. मम नाट्यं दृष्ट्वा सर्वे सन्तुष्टाः भवन्ति ।	....	....
उ. गजराज! नमोऽस्तु ते ।	....	....
ऊ. भोः मृगराज भवतः अभिप्रायं वदतु ।	....	....
ए. इदानीं ज्ञातं खलु !	....	....
ऐ. सत्यं, वयम् अङ्गीकुर्मः ।	....	....

V. सर्जनात्मकव्यक्तीकरणम्

१. नाटकरूपेण पाठ्यांशविषयस्य अभिनयं कुर्वन्तु ।

२. पक्षिणां रक्षणार्थं किं करणीयमिति पञ्चवाक्यानि लिखन्तु ।

VI. प्रशंसा

१. पक्षिणां जन्तूनां च नामानि अन्यभाषाभिः लिखन्तु ।

२. पक्षिजन्तुभिः सम्बद्धाः कथाः पठन्तु ।

VII. व्याकरणांशाः

१. अधः दत्तानि वाक्यानि पठित्वा रेखाङ्कितानां पदानाम् अर्थान् अवगच्छन्तु ।

अ. विद्युत् नास्ति <u>अतः</u> व्यजनं न भ्रमति ।

आ. अद्य पर्वदिनम् <u>अतः</u> पाठशालायाः विरामः अस्ति ।

अत्र 'अतः' इति पदं कारणसूचकम् । एतत् अव्ययम् ।

SCERT TELANGANA

२. **अतः इति अव्ययम् उपयुज्य कार्यकारणभावं सूचयन्तः वाक्यानि लिखन्तु ।**

अ. इन्धनं - वाहनम्

आ. वृष्टिः - छत्रम्

इ. शिरोवेदना - औषधम्

ई. क्षुधा - कदलीफलम्

३. **अधः दत्तम् उदाहरणद्वयं पठन्तु । विवरणम् अवगच्छन्तु ।**

उदा - अ) गण + ईशः = गणेशः (अ + ई = ए)

अत्र '**अ, ई**' इत्येतयोः वर्णयोः सन्निधौ सति तयोः स्थाने '**ए**' कारः सम्पन्नः । अयं च विकारः । अतः एषः सन्धिः ।

द्वयोः वर्णयोः सन्निधौ यदा विकारः भवति तदा सन्धिः इति उच्यते ।

विकारः नाम कस्यचित् वर्णस्य अदर्शनं कस्यचित् अन्यस्य वर्णस्य प्रयोगः वा।

आ) किम् + अकुर्वत = किमकुर्वत (म् + अ = म)

अत्र '**म्, अ**' इति वर्णयोः सन्निधौ सत्यपि कोऽपि विकारः न सम्पन्नः । केवलं '**म्, अ**' इत्यनयोः वर्णयोः स्थाने '**म**' इति लिखितम्। अतः एषः सन्धिः न भवति ।

४. **अधः दत्तानि पदानि सन्धिपदानि वा, न वा इति 'आम्', 'न' इत्येताभ्यां कोष्ठकेषु सूचयन्तु ।**

		आम्/न
अ.	नदी + अत्र = नद्यत्र	
आ.	महा + इन्द्रः = महेन्द्रः	
इ.	गृहम् + एव = गृहमेव	
ई.	भाषाम् + अधीते = भाषामधीते	
उ.	बालाः + अत्र = बाला अत्र	
ऊ.	मूलम् + इदम् = मूलमिदम्	

SCERT TELANGANA

परियोजनाकार्यम्

१. प्रवासि(వలస)पक्षिणां नामानि ज्ञात्वा तेषां चित्राणि सङ्गृह्य' भित्तिपत्रे लेपयित्वा तान्यधिकृत्य लिखन्तु ।

२. जन्तूनां रक्षणार्थं विशेषप्रयत्नं कुर्वतीः ''ब्लूक्रास्'' सदृशीः संस्थाः गत्वा तत्र विषयसङ्ग्रहणं कृत्वा निवेदिकां(**Report**) विरच्य प्रदर्शयन्तु ।

स्वीयमूल्याङ्कनम्

१. पाठस्य भावं स्वीयवाक्यैः वक्तुं शक्नोमि ।	आम् / न
२. पाठं धारालतया पठितुं शक्नोमि ।	आम् / न
३. वाक्यानि सम्यक्तया लेखितुं शक्नोमि ।	आम् / न
४. सर्वजीवेषु समभावनां प्रकटयितुं शक्नोमि ।	आम् / न
५. पाठ्यांशम् अभिनेतुं शक्नोमि ।	आम् / न

अभ्यासो हि कर्मणां कौशलमावहति ।

SCERT TELANGANA

द्वितीयः भागः

३. मैत्री

चित्रं पश्यन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

प्रश्नाः

१. चित्रे के के सन्ति ?

२. छात्राः किं धृतवन्तः ? किमर्थम् ?

३. चित्रं दृष्ट्वा किं ज्ञातवान् ?

उद्देश्यम् -

उत्तममित्रस्य लक्षणानि बोधयित्वा छात्रेषु उत्तममैत्रीगुणस्य, ऋजुवर्तनस्य नैतिकमूल्यानां च संवर्धनम् ।

छात्रेभ्यः सूचनाः -

१. श्लोकान् पठन्तु । अनवगतानां पदानां वाक्यानां च अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु ।

२. अनवगतानि पदानि अधिकृत्य मित्रैः सह चर्चां कुर्वन्तु ।

३. अनवगतपदानाम् अर्थान् पदकोशस्य साहाय्येन अवगच्छन्तु ।

SCERT TELANGANA

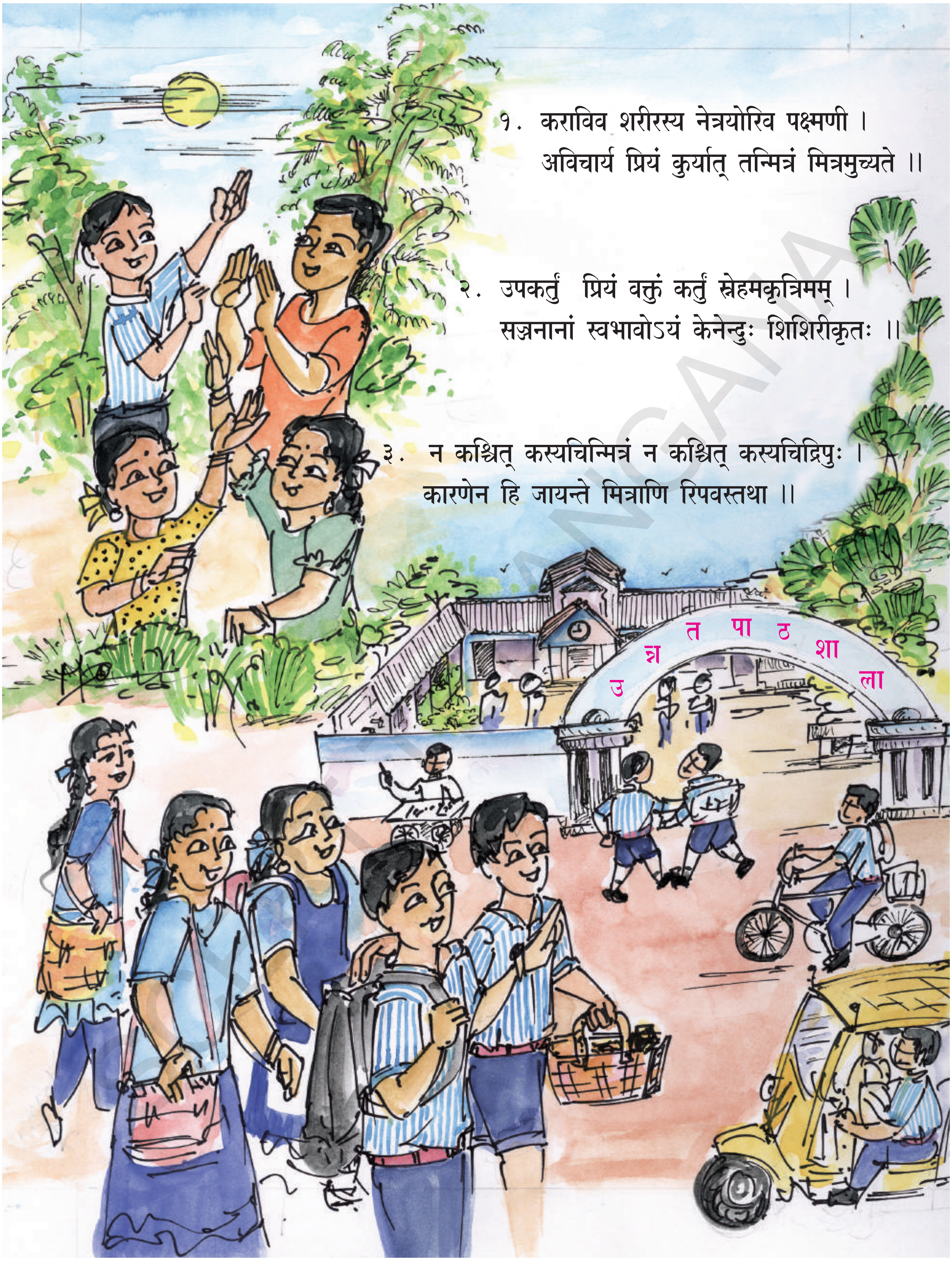

१. कराविव शरीरस्य नेत्रयोरिव पक्ष्मणी ।
अविचार्य प्रियं कुर्यात् तन्मित्रं मित्रमुच्यते ॥

२. उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमकृत्रिमम् ।
सज्जनानां स्वभावोऽयं केनेन्दुः शिशिरीकृतः ॥

३. न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः ।
कारणेन हि जायन्ते मित्राणि रिपवस्तथा ॥

४. ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति ।
भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं मित्रलक्षणम् ॥

५. दर्शने स्पर्शने वापि श्रवणे भाषणेऽपि वा ।
यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स स्नेह इति कथ्यते ॥

६. पापान्निवारयति योजयते हिताय
गुह्यं निगूहति गुणान् प्रकटीकरोति ।
आपद्गतं च न जहाति ददाति काले
सन्मित्रलक्षणमिदं प्रवदन्ति सन्तः ॥

భావాః :

- శరీరమునకు చేతులమాదిరిగా, కన్నులకు కనురెప్పల మాదిరిగా, నాకు హాని కలుగుతుందేమోనని ఆలోచించకుండా, ప్రతిఫలం ఆశించకుండా ఎవడు మేలుచేస్తాడో అటువంటి మిత్రుడే నిజమైన మిత్రుడు.
- ఉపకారం చేయడం, ప్రియంగా మాట్లాడడం, స్వచ్ఛమైన స్నేహాన్ని అందించడం ఇవన్నీ సజ్జనులకు సహజసిద్ధమైనవి. చంద్రునికి చల్లదనాన్ని ఇవ్వమని ఎవరూ చెప్పలేదు కదా! చల్లగా ఉండడమే అతని స్వభావం.
- ఏ ఒక్కరూ ఏ ఒక్కరికీ స్నేహితుడూ కాడు. శత్రువు కూడా కాడు. స్నేహితులైనా, శత్రువులైనా కారణాల చేతనే (పరిస్థితులవల్లే) ఏర్పడుతారు.
- మంచి మిత్రునికి ఉండే ఆరు లక్షణాలను నీతిశాస్త్రకారులు ఈ విధంగా తెలిపారు. 1) మంచిమిత్రుడు మిత్రునికి కావలసినవి ఇస్తాడు. 2) తనకు కావలసినవి మొహమాటం లేకుండా తీసుకుంటాడు. 3) తన రహస్యాలను చెబుతాడు. 4) మిత్రుని రహస్యాలను అడుగుతాడు. 5) మిత్రుని వద్ద సంకోచం లేకుండా తింటాడు. 6) మిత్రునికి ఆనందంగా తినిపిస్తాడు.
- చూడడం, తాకడం, వినడం, మాట్లాడడం మొదలైనవి చేసేటప్పుడు ఎక్కడ మనసు ఆనందపడుతుందో అక్కడే నిజమైన స్నేహముందని పండితులంటారు.
- మంచిమిత్రుడు పాపం చేయకుండా నివారిస్తాడు. మంచిపనులు చేయమని ప్రోత్సహిస్తాడు. మిత్రుని రహస్యాలను దాచి, మంచి విషయాలనే అందరితో చెబుతాడు. ఆపదసమయంలో వదలకుండా వెంట ఉంటాడు. అవసరమైన సమయంలో కావలసింది ఇస్తాడు. ఇలా ఉండటం మంచిస్నేహితుని లక్షణమని సజ్జనులు అంటారు.

एतानि कुर्वन्तु

I. श्रृण्वन्तु, विचिन्त्य वदन्तु

१. एते श्लोकाः किम् अधिकृत्य वदन्ति ?
२. पाठगतान् श्लोकान् भावयुक्ततया गायन्तु ।
३. एतेषु श्लोकेषु भवते कः श्लोकः रोचते ? किमर्थम् ?
४. एतस्य पाठ्यांशस्य ''मैत्री'' इति शीर्षिका उचिता वा ? कथम् ?
५. भवतः स्नेहितेषु उत्तमस्नेहितः कः ? तस्य उत्तमगुणाः के ?
६. गणद्वये उपविशन्तु, एकः गणः श्लोकं वदतु । अन्यः गणः भावं वदतु ।

SCERT TELANGANA

II. पठन्तु, अवगच्छन्तु, व्यक्तीकुर्वन्तु

१. अधः भावाः सन्ति । तेषां सम्बद्धान् श्लोकांशान् पाठे अन्विष्य तेषाम् अधः रेखाङ्कनं कुर्वन्तु तान् अंशान् पठन्तु च ।

अ. ఎవడు ఆలోచించకుండ మిత్రునికి మేలు చేస్తాడో అతడే నిజమైన మిత్రుడు.

आ. ఆపదలో ఉన్నప్పుడు వదలిపెట్టడు.

इ. ఎవరు చంద్రుని చల్లగా మార్చారు?

ई. ఈ ఆరు మిత్రుని లక్షణాలు.

२. पाठस्य आधारेण अधः दत्तानि वाक्यानि समीकृत्य लिखन्तु ।

अ. अपकारः, अप्रियसम्भाषणम्, कृत्रिमस्नेहः - एतानि सज्जनानां लक्षणानि ।

आ. यः आलोच्य हितं करोति स एव मित्रम् ।

इ. यं दृष्ट्वा, स्पृष्ट्वा, उक्त्वा हृदयं न द्रवति स एव मित्रम् ।

ई. मानवाः परस्परम् अकारणेन मित्राणि भवन्ति ।

उ. सन्मित्रं हितान्निवारयति, पापाय योजयते ।

३. अधः दत्तं परिच्छेदं पठित्वा, प्रश्नानां निर्माणं कुर्वन्तु ।

भावनाहारिके उत्तमसख्यौ स्तः । भावना हारिकायै प्रतिदिनं पुष्पम् आनीय ददाति । हारिका स्वीकरोति । हारिका अपि गृहतः आनीतं मधुरं भावनायै दत्त्वा एव खादति । द्वे अपि परस्परं प्रियभाषणं कुरुतः ।

४. पाठस्य आधारेण प्रश्नानां समाधानानि वदन्तु लिखन्तु च ।

अ. किं सन्मित्रम् ?

आ. मित्रस्य स्वभावः कथं भवति ?

इ. मित्राणि, शत्रवः वा कथं जायन्ते ?

ई. मित्रस्य लक्षणानि कति ? तानि कानि ?

उ. स्नेहः इत्युक्ते किम् ?

ऊ. सन्तः सन्मित्रलक्षणं किमिति वदन्ति ?

III. स्वीयरचना

१. भवान् कीदृशैः सह मैत्रीं करोति ?

२. शरीरस्य अवयवाः अस्मान् उपकुर्वन्तीति जानन्ति खलु ! ते इव मित्रं कथम् उपकरोति ?

३. 'षड्विधं मित्रलक्षणम्' - इति मित्रस्य षट् लक्षणानि ज्ञातवन्तः खलु ! भवन्तः मित्रस्य इतोऽपि षट् लक्षणानि वदन्तु ।

४. द्वयोः मध्ये मैत्री कथं जायते ? कारणानि लिखन्तु ।

५. पाठस्य साराशं स्वीयवाक्यैः लिखन्तु ।

SCERT TELANGANA

IV. पदजालाभिवृध्दिः

१. समुचितपदैः कोष्ठकानि पूरयित्वा वाक्यं रचयन्तु ।

अ. [ ] [ ] गच्छति ।

आ. सीता [ ] [ ] ।

इ. [ ] पाठशालां [ ] ।

ई. [ ] [ ] कर्तुं [ ] [ ] ।

२. उदाहरणस्य साहाय्येन वाक्येषु पदानां क्रमं लिखन्तु ।

उदा ॥ पापात् निवारयति सन्मित्रम् ।
सन्मित्रं पापात् निवारयति ।

अ. हिताय योजयते सन्मित्रम् ।

आ. गुणान् सन्मित्रम् प्रकटीकरोति ।

इ. कुर्यात् प्रियं मित्रम् अविचार्य ।

३. चक्रस्य साहाय्येन मित्रं किं किं करोतीति वदन्तु लिखन्तु च ।

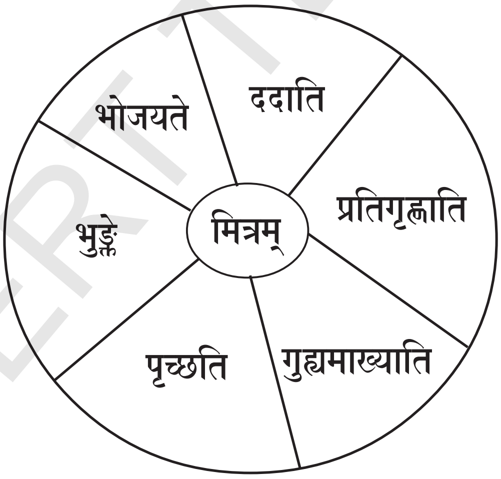

षड्विधं मित्रलक्षणम्

१. ....
२. ....
३. ....
४. ....
५. ....
६. ....

४. 'तुमुन्' प्रत्ययान्तपदम् उपयुज्य वाक्यसंयोजनं कृत्वा लिखन्तु ।

उदा - छात्रः विद्यालयं गच्छति । पाठं पठति ।
छात्रः पाठं <u>पठितुं</u> विद्यालयं गच्छति ।

अ. यात्रिकः नदीं गच्छति । स्नानं करोति ।

आ. वाणी कदलीफलं स्वीकरोति । खादति ।

SCERT TELANGANA

इ. भास्करः पुस्तकं क्रीणाति । पठति ।
ई. पावनी कवितां श्रृणोति । लिखति ।
उ. प्रणवः श्लोकं लिखति । गायति ।

५. मञ्जूषायां विद्यमानं विरुद्धार्थबोधकं पदं स्वीकृत्य वाक्यं पुनः रचयन्तु ।

स्वीकुर्वन्ति, शत्रुः, अविचार्य, अहितम्

अ. कुचेलः श्रीकृष्णस्य **मित्रम्** ।
कंसः .... ।

आ. सर्वाणि कार्याणि **विचार्य** करणीयानि ।
.... न करणीयानि ।

इ. मेघाः पृथिव्यै जलं **यच्छन्ति** ।
वृक्षाः पृथिव्याः ....।

ई. सज्जनः समाजाय **हितं** करोति ।
दुर्जनः .... ।

६. उपरितनवाक्यानि अनुसृत्य एतैः पदैः वाक्यानि निर्मान्तु ।

अ. गुणाः x दोषाः
आ. कारणम् x अकारणम्
इ. कृत्रिमम् x सहजम्

V. सर्जनात्मकव्यक्तीकरणम्

१. पाठ्यभागस्य सारम् आधारीकृत्य मित्राय पत्रं लिखन्तु ।

२. अधः आन्ध्रभाषया कविता दत्ता अस्ति । पठन्तु, संस्कृतेन परिवर्त्य लिखन्तु ।

నేస్తాలు మన నేస్తాలు.
కల్లాకపటం తెలియనివారు
కష్టాల్లో కాపాడేవారు
తోడుగ నీడగ ఉండేవారు ॥ నేస్తాలు ॥

VI. प्रशंसा

१. अधः दत्तानि वाक्यानि पठतु । भवान् किं करोति, किं न करोतीति जानातु।

अ. अहं मित्राय सर्वदा साहाय्यं करोमि ।
आ. अहं मित्रम् असत्यं न वदामि ।

SCERT TELANGANA

इ. अहं मित्राय क्रुद्धः न भवामि ।
ई. मम वस्तूनि मित्रस्य उपयोगाय ददामि ।
उ. अहं मित्रैः सह क्रीडामि ।
ऊ. मम अज्ञातान् विषयान् मित्रं पृच्छामि ।

VII. व्याकरणांशाः

१. उदाहरणानुसारं पदविभागं कुर्वन्तु ।

उदा - स्नेहमकृत्रिमम् - स्नेहम् + अकृत्रिमम्

अ. गुह्यमाख्याति = ... + ...
आ. मित्रमुच्यते = ... + ...
इ. लक्षणमिदम् = ... + ...
ई. छायामाश्रितः = ... + ...
उ. स्वयमेव = ... + ...

२. उदाहरणानुसारं पदानि योजयन्तु ।

उदा - एवम् + एव = एवमेव
अ. इदम् + अत्र = ...
आ. त्वम् + अपि = ...
इ, कथाम् + उपदिशति = ...
ई, सर्वम् + ऐश्वर्यम् = ...

३. पदानि विघटयन्तु ।

अ. सन्मित्रम् = ... + ...
आ. षड्विधम् = ... + ...
इ. केनेन्दुः = ... + ...
ई. नेत्रयोरिव = ... + ...

४. वाक्यानि पठन्तु, रेखाङ्कितानि पदानि अवगच्छन्तु ।

अ. किशोरः अम्बायाः वचनं श्रुत्वा स्नानार्थं गतवान् ।
आ. गोपालः स्नानं कृत्वा पूजां करोति ।
इ. गौतमः क्रीडित्वा पाठं पठति ।

उपरितनवाक्येषु रेखाङ्कितानि पदानि 'क्त्वा' प्रत्ययान्तानि ।

SCERT TELANGANA

५. वाक्यानि पठन्तु, रेखाङ्कितानि पदानि अवगच्छन्तु ।

अ. सिद्धार्थः उपविश्य पाठं पठति ।

आ. वाणी आगत्य परीक्षां लिखति ।

इ. पितामही उपनेत्रं विस्मृत्य गतवती ।

उपरितनवाक्येषु रेखाङ्कितानि पदानि ल्यप् प्रत्ययान्तानि ।

६. अधः आवरणे दत्तैः क्रियापदैः सह ल्यप्-क्त्वा प्रत्ययौ योजयित्वा रिक्तस्थानानि पूरयन्तु ।

नन्दकिशोरः प्रातः..........(उत्तिष्ठति) दन्तधावनं करोति । स्नानं........(करोति) देवं पूजयति । अल्पाहारं करोति । ततः विद्यालयं..........(गच्छति) कक्ष्यायाम्.........(उपविशति) पाठान् शृणोति ।

७. अधः क्रियापदानि सन्ति । मित्राणाम् उपाध्यायस्य वा साहाय्येन तैः क्त्वा प्रत्ययं, ल्यप् प्रत्ययं वा योजयित्वा लिखन्तु ।

उदा - क्त्वा - धावति - धावित्वा

ल्यप् - प्रक्षालयति - प्रक्षाल्य

१. पिबति	६. विचारयति
२. शृणोति	७. विस्मरति
३. लिखति	८. आनयति
४. पठति	९. आगच्छति
५. नमति	१०. विलिखति

परियोजनाकार्यम्

मैत्रीसम्बद्धान् श्लोकान् सङ्गृह्य, लिखित्वा भित्तिपत्रे संलग्नीकुर्वन्तु । तेषां भावान् च लिखित्वा कक्ष्यायां श्रावयन्तु ।

स्वीयमूल्याङ्कनम्

१. श्लोकान् रागयुक्ततया / भावयुक्ततया पठितुं शक्नोमि ।	आम् / न
२. पाठस्य आधारेण वाक्यानि संस्कृतीकर्तुं शक्नोमि ।	आम् / न
३. पाठसारं स्वीयवाक्यैः लेखितुं शक्नोमि ।	आम् / न

सत्यं वद । धर्मं चर ।

SCERT TELANGANA

द्वितीयः भागः

ज्ञानोदयः

पठन्तु, नन्दन्तु

अवन्तीदेशस्य राजा गुणवर्मा । सः अत्यन्तमूर्खः । कोशाभिवृद्ध्यै सः सर्ववस्तुषु करं (పన్ను) विहितवान् । जनाः सर्वे तस्य पालने क्लेशान् अनुभवन्ति स्म । मन्त्रिणा अनेकवारं सूचितस्यापि तस्य मनसि परिवर्तनं नासीत् ।

तस्य राज्ये एका नदी प्रवहति स्म । नदीजलं पश्चिमतः पूर्वदिशं गच्छति स्म । राज्ञा चिन्तितं यत् 'एतेन नदीजलेन पूर्वदिशि विद्यमानस्य प्रवस्तदेशस्य सस्यानि फलन्ति । तत्रस्थजनाः सर्वे मम नदीजलमेव पिबन्ति । अतः जलविनियोगाय तद्देशराजेन करः दातव्यः' इति । मन्त्रिणं च तं विषयम् अकथयत् । तदा मन्त्रिणा उक्तं यत् ''जलं तु सार्वजनीनम् । तत् न अस्माकं स्वकीयमिति'' । मूर्खः राजा मन्त्रिणम् आदिशत् यत् ''प्राग्देशीयाः यदि करं न दास्यन्ति तर्हि वयं नद्याः जलं न दद्मः'' इति । नदीजलं स्थगितं भवति, तर्हि अवन्तीदेशस्य हानिरेव भवति इति मन्त्रिणा चिन्तितम् । एकः तरणोपायः तस्य मनसि अस्फुरत् । समनन्तरमेव मन्त्री राज्ञः अन्तःपुरे घण्टावादकं भटमेवम् उक्तवान् - साधारणतया रात्रौ समयज्ञापनार्थं घण्टावादनं भवति । अद्य अर्धघण्टासमये पूर्णघण्टावादनं करोतु इति । तदर्थं रात्रौ दशवादने दशघण्टाः सार्धदशवादने एकादशघण्टाः, एकादशवादने द्वादशघण्टाः वादनीयाः इति च। इत्थं कृते सार्धैकवादने एव पञ्चमघण्टावादनम् अभवत् । प्रातः पञ्चवादनमभवदिति राजा जागृतवान् । किन्तु सूर्योदयः नाभवत् । आकाशे सूर्यः न आगच्छत् । तेन व्याकुलचित्तः राजा मन्त्रिणमाहूय सूर्यस्य अनागमनकारणम् अपृच्छत् । मन्त्रिणा उक्तं यत्- भवता जलं न प्रेषितं, प्रवस्तराजा कुपितः सन् सूर्यं न प्रेषितवान् इति। राज्ञा चिन्तितं यदि सूर्यः न उदेति, जीवनमेव कष्टं भवति । ''इदानीं किं कर्तव्यम् ?'' इति राजा मन्त्रिणं पृष्टवान् । मन्त्रिणा उक्तम् - ''अस्माभिः जलं प्रेष्यते चेत् सः अवश्यं सूर्यं प्रेषयिष्यति'' इति । राज्ञा ''तथैव कुरु अस्माकं तु सूर्यः आवश्यकः'' इति उक्तम् ।

मन्त्री - ''राजन् ! भवान् निद्रातु, प्रवस्तराजा तु दयामयः । सः सूर्यम् अवश्यं प्रेषयिष्यति'' इति अवदत् । राजा अन्तःपुरं गत्वा सुप्तवान् । सूर्योदयः अभवत्, राजा च सूर्यं दृष्ट्वा मुदितः अभवत् ।

SCERT TELANGANA